

DURÓ GYÓZÓ

BELÉ KÖLTÖZÖTT AZ ISTEN

Tánc az istenekkel. Japán kaguraegyüttesek vendégjátéka

Jamato Takeru és a démonasszony küzdelme (Kanmacsi hóin kagura)

2011. március 11-én az ország területén valaha bekövetkezett legnagyobb – a Richter-skála szerinti 9-es erősségű – földrengés rázta meg a legnagyobb japán sziget, Honsú északi régiójának, Tóhokunak keleti partvidékét. Ezt óriási (néhol 38 méter magas hullámokkal támadó) cunami követte. A katasztrófa több mint tizenkétezer halálos áldozatot követelt, és közel tizenötezer ember eltűnt. A kezdeti sokk és elcsüggedés után a károk helyrehozásában a lakosság felbecsülhetetlen értékű mentális segítséget kapott a környéken működő hagyományőrző együttesektől, amelyek a modern Japán mindennapi életét is teljesen átszövő ősvallás, a sintó szellemiségét és rituális gyakorlatát híven őrző népi színháték, a kagura maszkos táncaival, mitológiai jeleneteivel nyújtottak vigaszt az elkeseredett embereknek, és öntöttek lelket beléjük.

Autentikus kaguratársulat még sosem járt hazánkban, az érdeklődők viszont 1998 óta tájékozódhattak e színhátékfor-

máról Kárpáti János *Tánc a mennyei barlang előtt. Zene és mítosz a japán rituális hagyományban* című kitűnő könyvéből. A most hozzánk érkezett két tóhokui társulat a kagura négy fő fajtája – a sintoista szentélyekben papnők által bemutatott *miko-kagura*; a császári palotában látható udvari, azaz *mikagura*; a Tókióban manapság is közönség elé kerülő, a főváros korábbi nevét viselő és már polgári színháttá lett *Edo szato-kagura*; valamint a Japán számos pontján megtekinthető falusi, vagyis *szato-kagura* – közül a legutóbb említett változatot hozta el nekünk. Jómagam eddig csak a turizmus napi igényeinek monoton kielégítésébe belefáradt, gépiesen vagy ripacszkodva teljesítő középkorú előadókat vagy öreg, elbizonytalanodott, nehézkes mozgású táncosokat láttam szato-kagurát játszani. Most viszont lenyűgözött e főként fiatalokból álló két csoport művészi odaadása és szakmai föl-készültsége, annál is inkább, mert tudtam, hogy tagjaik nem

professzionális színészek vagy táncosok, hanem napi munkájuk mellett, műkedvelőként hobbiból, vagy küldetésstudattól vezérelve végzik közösségük számára oly fontos munkájukat.

A *kagura* szót az 'isten' és a 'zene' jelentésű kínai írásjegyek jelölik. Hangzása alapján azonban inkább a *kami* ('isten') és a *kura* ('tartózkodási hely') szavak összevonásának tűnik. A fogalom tehát olyan előadást határoz meg, amelyben a helyi isteneknek zenélnek és táncolnak, sőt meg is idézik, tehát jelenlévőnek vélik őket. Úgy tartják, az első *kagura* a mitikus időkben Ameno Uzume istennő sámántánca volt a mennyei barlang előtt, amellyel sikerült fölkeltenie Amaterasu napistennő érdeklődését, aki előbújt rejték helyéről, és fényével újra beragyogta a világot. Ez és az őshonos hiedelemvilág többi istenéhez kapcsolódó rituálé tökéletesen alkalmas volt arra, hogy kiteljesítse a 3. században államvallássá váló sintoizmus szakrális gyakorlatát. *Sintó* annyit jelent: 'az istenek útja'. Animizmusban gyökerező

be, amelynek előadói Inarinak, a rizstermesztés istenének helyi szentélyéhez tartoznak, és több mint százhetven éve annak kertjében, fából épített színpadon mutatják be táncaikat és jeleiket a környékbelieknek. Most természetesen csak néhány rituális díszletelemmel tudták megidézni az otthon megszokott, négyzet alapú játékeret: a sarkain álló oszlopok jelzésével, amelyek mindegyikét szimbolikus ábra díszítette: a déli irányt a vörös fénix, keletet a kék sárkány, északot a fekete teknősbéka (páncélján tekerőző kígyóval), nyugatot pedig a fehér tigris jelölte. Az oszlopok között kifeszített, lépcsőzetesen hajtogatott fehér papírszalagokkal díszített kötelek határolták a szent teret, ahová az isteneket várták, fölötté pedig bambuszkeretre aggott színes papírszalagokból képzett baldachinszerűség függött, erre szoktak aláereszkedni az istenek. Széles papírcsíkokra festett felhőszerű sárkányok is lebegtek a légtérben, az esők mennyei felelőseiként az égboltot szimbolizálva. A háttér

A gyönyörű hercegnővé változott démonasszony a varázskard ellopására készül (Kanmacsi hóin *kagura*). Fotók: Yuki Ida

politeista természethit, amely szerint az emberek lakta világot egy párhuzamos univerzumhoz tartozó felsőbbrendű szellemek, istenek és démonok, a *kamik* felügyelik, akik mindenütt jelen vannak: állatokba, növényekbe, sziklába és vizekbe költözve láthatatlanul tartanak velünk kapcsolatot. Tiszteletet és áldozatot várnak el tőlünk, és megbosszulják, ha megsértik vagy semmibe vesszük őket. Kultuszuk tehát Japán egész területét átszövi. Még manapság is találunk a legtöbb család otthonában – de akár a nagy nemzetközi vállalatok székházainak tetején is – kis sintoista szentélyeket. A *kaguraszertartások* már az i. sz. első évezredben alkalmassá váltak arra, hogy általuk megidézzék, étellel-itallal vendégül lássák, szórakoztassák és illőn elbúcsúztassák a *kamik*at, de csak a későbbi évszázadok során fejlődtek népi előadó-művészetté.

A budapesti műsor első felében a Mijagi prefektúra Toge nevű városából érkezett *Kanmacsi hóin kagura* mutatkozott

fele, amelynek előadói Inarinak, a rizstermesztés istenének helyi szentélyéhez tartoznak, és több mint százhetven éve annak kertjében, fából épített színpadon mutatják be táncaikat és jeleiket a környékbelieknek. Most természetesen csak néhány rituális díszletelemmel tudták megidézni az otthon megszokott, négyzet alapú játékeret: a sarkain álló oszlopok jelzésével, amelyek mindegyikét szimbolikus ábra díszítette: a déli irányt a vörös fénix, keletet a kék sárkány, északot a fekete teknősbéka (páncélján tekerőző kígyóval), nyugatot pedig a fehér tigris jelölte. Az oszlopok között kifeszített, lépcsőzetesen hajtogatott fehér papírszalagokkal díszített kötelek határolták a szent teret, ahová az isteneket várták, fölötté pedig bambuszkeretre aggott színes papírszalagokból képzett baldachinszerűség függött, erre szoktak aláereszkedni az istenek. Széles papírcsíkokra festett felhőszerű sárkányok is lebegtek a légtérben, az esők mennyei felelőseiként az égboltot szimbolizálva. A háttér

fele, amelynek előadói Inarinak, a rizstermesztés istenének helyi szentélyéhez tartoznak, és több mint százhetven éve annak kertjében, fából épített színpadon mutatják be táncaikat és jeleiket a környékbelieknek. Most természetesen csak néhány rituális díszletelemmel tudták megidézni az otthon megszokott, négyzet alapú játékeret: a sarkain álló oszlopok jelzésével, amelyek mindegyikét szimbolikus ábra díszítette: a déli irányt a vörös fénix, keletet a kék sárkány, északot a fekete teknősbéka (páncélján tekerőző kígyóval), nyugatot pedig a fehér tigris jelölte. Az oszlopok között kifeszített, lépcsőzetesen hajtogatott fehér papírszalagokkal díszített kötelek határolták a szent teret, ahová az isteneket várták, fölötté pedig bambuszkeretre aggott színes papírszalagokból képzett baldachinszerűség függött, erre szoktak aláereszkedni az istenek. Széles papírcsíkokra festett felhőszerű sárkányok is lebegtek a légtérben, az esők mennyei felelőseiként az égboltot szimbolizálva. A háttér

A következő műsorszám viszont már egy legendás herceg, Keikó császár harmadik fia, az akkori széttagolt ország

sikeres egyesítője, az i. sz. 81 és 113 között élt Jamato Takeru egyik híres kalandját elevenítette fel: hogyan győzte le azt a démont, aki gyönyörű hercegnővé változva ellopta a császári ház három legféltettebb kincsének egyikét, a varázskardot, amely ma is Japán egyik nemzeti ereklyéje. A színpadon a hős heves kardpárbajban küzd meg a szörnyeteggel, aminek végén pengéje hegyére tűzi a maszkját. Ezután a táncos leve-ti álarcát, majd mindkét kardot használva fékevesztett győ-zelmi táncba kezd. Ekkor már nem isteni hős többé, hanem egyszerű ember, aki közössége háláját fejezi ki a gonosz szel-lemtől való megszabadulásért.

A sintoizmust nem szorította háttérbe a Kínából a 6. századtól beáramló buddhizmus folyamatos térhódítása. Mindkét vallás türelmet tanúsított a másik iránt, sőt hatot-tak is egymásra: a buddhizmus egységes világképet adott a tételes tanításokat nem ismerő őshonos japán hitnek, vi-szont a kagura bizonyos tartalmi és formai elemei átszivá-rogtak a 15. század közepére kialakult, a samurájok szín-házát jelentő, zen buddhista szellemű nó előadásokba. Ezek pedig befolyásolták a későbbi kagurajátszás világát: a látott jelenetben például lehetetlen nem felismerni a démon tí-pusú nó drámák szerkesztésmódját, amely szerint a gonosz szellem először mindig csábító álalakban jelenik meg, s csak visszatérve fedí föl rettenetes és ártó valóját. Sőt, a hercegnő és a démonasszony álarcában, de a főhős maszkjának dús szőrzete, erő, elszántságot és kíméletlenséget sugárzó voná-sai mögött is észrevehető volt a nó végtelenül visszafogott és kifinomult, mégis rendkívül szuggesztív álarcainak inspirá-ciója, bár a megformálásuk jóval nyersebb és rusztikusabb ízlésről tanúskodott.

A szünet után föllépő másik együttes, a *Kuromori kagura* székhelye, az Ivate prefektúrabeli Mijako nevű város a Csen-des-óceán partján fekszik, így sajnos a csoport öt tagját is komoly kár érte a nagy földrengést követő cunami miatt, és a társulat eszköztárának jó része megsemmisült. Ám még há-rom hónap sem telt el a katasztrófa után, amikor az immár háromszáznegyven éve fennálló együttes újakezdte tevé-kenységét. Minthogy eredendően vándortársulatról van szó, amelynek névadó szentélyébe nem a nézők szoktak ellátogat-ni előadást nézni, hanem ők mennek el mindenhol a kör-nyéken, és helyben idézik meg az isteneket közönségüknek, igen fontos volt számukra, hogy minél hamarabb elkezdjék transzcendens missziójukkal a lakosság mentális rekreációját. Mivel nincs állandó színpaduk, olyan játéktérben kell játszaniuk, amelyet bármely helyszínen kialakíthatnak. Ehhez há-rom vászonra festett kép, ún. *kagura-maku* áll rendelkezésük-re, ezeket állították most is fel – a nézők felé szélesedő, trapéz alapú teret kijelölve. A három festmény a sintó vallás két emb-lematikus jelenetét ábrázolta: a szemben lévő és az előadók számára jobb oldali a Japán megteremtőit, Izanagi és Izanami isteneket szimbolizáló Sziklaházaspárt, valamint az előttük ringatózó kincses hajóban ülő két szerencseistent, Ebiszut és Daikokut; a bal oldali viszont azt a pillanatot ragadta meg, amikor a napistennő kilép a mennyei barlangból, és a világot újra elárasztja a fény. Mivel Japánban a bal oldal mindig fon-tosabbnak számított a jobbnál, az utóbbi kép előtt helyezték el azt az oltárt, amelyre két fából faragott, fekete, vörös és arany színekkel festett oroszlánfej került. Ezek jelképezték Gongen-szamat, a Kuromori-hegyi szentély *kamiját*, de egyben lehe-tőséget adtak a játék során megidézett többi istennek is, hogy beléjük költözzenek. A jobb oldali festmény előtt helyezkedett el térdelőülésben az öttagú zenekar: egyikük harántfuvolát,

Mi? Tánc az Istenekkel – Japán kagura előadás. Ha-gyományos népi színjáték Tóhoku vidékéről

Hol? József Attila Színház

Kik? A Kuromori kagura és a Kanmacsi hóin kagura együttes

egy másik homokóra formájú dobot, a többi három pedig kis fémcintányérokot szólaltatott meg, illetve az utóbbi négy szent szövegeket is recitált.

Műsoruk nyitóceremóniával kezdődött, amelyben a zenekar előadta az isteneket lehívó éneket, majd a *Fenyő-köszöntő*, vagyis két fivér békéért fohászkodó duettje követ-kezett. Utána a *Hegyisten táncára* került sor, amelyet a hét szerencseisten egyikének, Ebiszunak, a halászok segítőjének és oltalmazójának interaktív jelenete követett: a nézők kö-zül kiválasztott gyerekek segítségével fogta ki a legendák-ban megörökített keszeget. Végül a helyi isten „fellépésére” is sor került: két táncos elhozta az oltárról a két oroszlán-maszkot, és mindkét kezüket beléjük dugva fogcsattogató *sisi-kagurát*, azaz oroszlántáncot jártak velük, amely a távol-keleti országok minden buddhista vallású térségében isme-retes. A szapora fogcsattogtatás a gonosz szellemek elűzé-sét, így a lakóhelyek megtisztítását is szolgálja. És mivel az oroszlánfejekbe az előadás idejére beköltözött a Kuromori-hegyi Gongen-szama, a közönség az ő áldásában is része-sülhetett: egyfajta „megerősítésként” az oroszlánok sorra megharapdálták az első sorban ülőket, hogy ezzel minden-kit megóvjának a ránk leselkedő bajoktól.

Az este legszuggesztívebb élményét azonban vitatha-tatlanul a *Hegyisten tánca* nyújtotta. A hegyek tisztelete a sintó szertartásainak és a buddhizmus tanainak is fontos eleme: a *jamabusik* (hegyi szerzetesek) rendre megmász-ták Japán nagy hegyeit, s azok ormán sintoista szentélyeket vagy buddhista kolostorokat alapítottak. (Az előadás első részében bemutatkozott csoport nevében is a *hóin* szó volta-képpen a *jamabusi* szinonimája.) A Hegyisten színrelépése egészen különleges attrakció volt: miközben a zenészek az őt megidéző szövegeket recitálták, ő alulról többször meg-emelte a középső háttérvásznat, hol térdig, hol bokáig, hol csípőig mutatva meg magát. (Ez a technika más távol-keleti színjátéktípusokban is megfigyelhető, például az indi-ai *kathakaliban*, ahol a főszereplő az őt eltakaró függöny felső szélét többször is lehúzza szintén fokozatosan, mint-egy „részletekből áll össze” a közönség számára.) Végül a Hegyisten alakítója hirtelen teljesen fölrántotta a vásznat, és berontott a játéktérre. Fenyegető tekintetű, összevont szem-öldökkel, nagy orral és összeszorított ajkakkal megformált égővörös álarcot viselt, fején kínai stílusú katonai sisak dí-szelgett, narancssárga felső- és mintás fekete alsókimonó-ját harcos módjára hordta, övébe kardot tűzött. Elképesztő energiájú, vad és széles mozdulatokból álló tánca azt sugall-ta, hogy bármikor kész a benne hívőket megvédelmezni. A zenészek által recitált szöveg ellenben csupa szelíd és biztató dolgot ígért a nevében: a tenger és a hegyek kincseit, köny-nyű szülést az asszonyoknak, bőséges termést. A Hegyistent megszemélyesítő táncos nemcsak rendkívüli fizikai kondíci-ójáról és szinte akrobatikus képzettségéről tett tanúbizony-ságot, hanem olyannyira átadta magát szerepének, hogy el-hittük neki: az entuziazmus állapotába került, belé költözött az isten, s teljes lényében birtokolja őt.